

Intervju: prof. dr Miroslav N. Jovanović, Ekonomska komisija Ujedinjenih nacija, Ženeva

Miroslav N. Jovanović

SVOJE REKOH I SPASIH DUŠU

„To je moje mišljenje, svoje rekoh i spasih dušu!“, rekao je prof. Jovanović na kraju ovog razgovora. Uz to, skrenuo nam je pažnju da obavezno naznačimo, da je sve što je rekao samo i isključivo njegovo viđenje stvari, koje ni na koji način ne obavezuje institucije u kojima radi. Inače, profesor Jovanović je rođeni Novosađanin. Školovao se u Novom Sadu, a posle i u Beogradu i Americi. Kasnije, svoju stručnost dokazivao je širom sveta. Naime, on je predavač na

desetak svetskih univerziteta, od Srbije do Tokija, autor je i urednik desetina knjiga i udžbenika. Zaposlen je u Ekonomskoj komisiji Ujedinjenih nacija, a od skoro i na Evropskom institutu, Univerziteta u Ženevi, kao predavač na predmetu Ekonomska politika EU.

Prvo pitanje koje smo mu postavili, a koje je inspirisano jednim njegovim nedavno objavljenim tekstom (http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1165362) je bilo:

„Da li globalizacija ima smisla i kakav je to projekat?“

Globalizacija ima svoje pozitivne i negativne strane. U finansijskom smislu, ona donosi veliku slobodu kretanja kapitala, pogotovo u poslednjih dvadesetak godina. To nije ništa novo, to je samo tzv. refleširana stara stvar. To je isto ono što se događalo pre I svetskog rata. Tačnije bi bilo ovu pojavu nazvati reglobalizacija. Bilo kako bilo, globalizacija je doprinela bržem širenju određenih finansijskih kriza

po svetu, kao što je, pre desetak godina, bila ona u Aziji, pa zahvatila Rusiju i Brazil. Sve su to posledice globalizacije. Mnogo brže se prenose ti negativni, ali i pozitivni tokovi. Jeste da je globalizacija produbila i proširila krizu ali, s druge strane, da nije bilo globalizacije te iste države ne bi uspele da dostignu nivo privrednog razvoja koji danas imaju. Globalizacija je donela i jedan standardizovani nivo usluga, pre svega tu mislim na komunikacijske usluge. S druge strane, ujedinjavanje standarda nosi jedan negativan aspekt uprosečavanja ljudi, jer se tako gubi ona neponovljiva individualnost pojedinca. Jer, ako svi treba da misle i ponašaju se na isti način, onda krajnji cilj globalizacije nije ništa drugačiji od krajnjeg cilja komunizma.

Imajuči u vidu iskustva zemalja iz okruženja, koliko bi pristupanje EU koristilo državi Srbiji?

Gotovo je izvesno, bar u teoriji, da će EU prihvatiti Srbiju u narednom periodu. Ali, šta ako nas EU ne prihvati, ili se raspadne pre pristupanja Srbije, što je isto tako moguće? Ako imamo mogućnost raspada država, uvek postoji i mogućnost saveza država. Ima i veoma ozbiljnih naučnih dela o potrebi izlaska Velike Britanije iz EU. Čak i tu postoji presedan, jer je, na primer, Grenland istupio iz EU. Sledeća stvar su iskustva zemalja istoka koje su već ušle u EU. Njihova iskustva su takva, da su one postale veliki skeptici. Tu posebno mislim na Češku i Poljsku, jer je kod njih jako veliko i jasno razočaranje. One su se prijavile za pristupanje jednoj vrsti EU, a kad su, deset godina kasnije, primljene, bila je to sasvim drugačija EU, koja im je nudila mnogo manje od onoga što su oni mislili i, verovatno s pravom, očekivali pre desetak godina. EU se pokazala mnogo manje izdašnom po pitanju osnivanja fondova za razvoj nerazvijenih regiona, poljoprivrede, itd. Što se tiče Srbije, ona bi mogla da ima velike koristi od pristupanja EU, jer bi postala mnogo uređenija i bolje organizovana država nego što je sada. Međutim, to se može postići i bez ulaska u EU, jer niko ne može da kaže da Švajcarska, Norveška, Island, Linhenštajn nisu demokratske i dobro organizovane države, iako nisu članice EU. Naprotiv, ne samo što je u ovim državama demokratija mnogo duža i uslovno rečeno dublja od one u EU, nego su i same zemlje mnogo bogatije. Na primer,

Dve alternative za NIS

Što se tiče privatizacije NIS-a, postoje dve alternative. Jedna je ulaganje iz Rusije, a druga iz nekih drugih evropskih zemalja. Zemlje članice EU su samo trgovci, ali ne i proizvođači nafte. Oni u ovom trenutku možda mogu da ponude nešto višu cenu, nego što to čini Rusija. Ali, tu se stvar završava. Jednom kada se proda, stvar je gotova. Što se tiče Rusa, oni su, u isto vreme, i proizvođači nafte i gasa, i ne samo da nude ulaganje u NIS, nego nude i dugoročnu mogućnost stalne zarade zbog transporta gasa kroz Srbiju u decenijama koje predstoje. Tako da je izbor možda u tome, da malo više zaradimo sada i da bude kraj priče, ili, zaraditi nešto manje u startu, ali zato dugoročno obezbediti stalni prihod. A činjenica je da Rusija nije bombardovala Srbiju i da nije priznala nezavisnost Kosova. Sada je na političarima i narodu da odluči šta i kako dalje.

stanovnici Švajcarske već decenijama, na referendumima, odbijaju da pristupe EU. To znači da može postojati i vrlo demokratski orijentisana država, ekonomski veoma prosperitetna i izvan EU.

Mislite li da bi to za Srbiju bilo dobro?

Bilo bi dobro, ali ipak sve zavisi po koju cenu.

Da, ali u celoj toj priči najteže je zadržati sopstveni identitet?

Da, ali ne mogu da kažem da su Holandija ili Italija izgubile svoj identitet iako su već 50 godina u EU. Naprotiv, deo ekonomskog i političkog prosperiteta se prelio i na tu stranu. Jer, ako je neka zemlja „prljava“, „musava“, prezadužena i sl. ona ne može tako lako da zadrži svoj identitet, dok, s druge strane, finansijski jaka i prosperitetna država može više sredstava da izdvoji u te svrhe. Iako su izvan EU, Švajcarska, Norveška i Island imaju najstariji parlament u Evropi i nisu izgubile svoj identitet.

Da li bi brže pridruživanje EU donelo Srbiji više investicija, ili bi obrnuto, veće investicije podstakle brže pridruživanje?

U slučaju Srbije, pretpostavljam da bi došlo do nešto većeg priliva stranog kapitala. Ali, ulaganja su velika i u zemlje koje nisu članice EU. Ipak, samo članstvo daje izvesne pogodnosti po pitanju inostranih investicija. Ne treba uopšte da se zavaravamo da bi pristupanjem, ili na putu ka članstvu došlo do nekog enormno velikog investiranja u Srbiju. Kažem generalno, mada je nešto veći priliv ipak moguć. Velika ulaganja, pogotovo kada je proizvodnja u pitanju, ne idu u zemlje EU, nego idu u Kinu. Tako da, realno, ne

možemo se nadati da, ako i kada uđemo u EU, će svi naši problemi biti rešeni. Pa ušle su i Mađarska i druge zemlje jugoistočne Evrope, koje su pre desetak godine bile zanimljive za investiranje, ali bez obzira na to što su troškovi proizvodnje niži u Mađarskoj nego u Nemačkoj, fabrike se zatvaraju i proizvodnja se seli u Kinu. Ne samo zato što je tamo proizvodnja jeftinija, nego je i mnogo efikasnija. Tako da, ako mi želimo strana ulaganja, možda bi bilo zgodno, da ne gledamo samo u EU, jer velika većina zemalja na svetu ne može da se takmiči sa Kinom po pitanju stranih ulaganja u industrijsku proizvodnju. Proizvodnja usluga je potpuno druga stvar, ali, za to opet imamo Indiju. Dakle, proizvodnja roba i ulaganja u proizvodnju roba su najveća sada, a biće i u narednoj deceniji u Kini. A pošto Kina ima izuzetno velike rezerve dolara i samim tim i mogućnosti ulaganja, treba videti šta to u Kini ne funkcioniše, a u šta bi oni želeli da ulože svoja sredstva, kojih, kao što smo malopre spomenuli, u rezervama imaju preko 1.000 milijardi američkih dolara. Znači, treba da razmotrimo situaciju i razmislimo šta bismo to mi mogli da proizvodimo, a u čemu Kina ili nije dovoljno efikasna ili prosto nema mogućnosti za proizvodnju. To bi sada, na primer, mogla biti poljoprivredna proizvodnja. Kina proizvodi i izvozi mnoge poljoprivredne proizvode, uglavnom one koji se gaje na manjim zemljišnim površinama, a potrebno je mnogo rada. Jedan od tih proizvoda je, recimo, beli luk. Međutim, s druge strane imaju veliki nedostatak pšenice, duvana, kukuruza itd. Zato, pod jedan, postavlja se pitanje, da li

bismo mi mogli da podstaknemo ovakvu vrstu proizvodnje - za koju imamo sve preduslove i pod dva, prošla su vremena jeftine energije i hrane. Kraj priče! Kinezi, kojih ima skoro 1,5 milijardi i Indusi, koji su postali bogati i biće još bogatiji, prvo su promenili svoj način ishrane. Oni sada zahtevaju i u mogućnosti su da plate kvalitetniju hranu, sireve, švajcarske sireve, meso ... a svi ovi proizvodi se posredno dobijaju preko kukuruza i žitarica. Znači, to je nešto sa čime treba da računamo ubuduće. **Mi možemo i treba da težimo evropskoj perspektivi, ali ne kao jedinom ishodu, već da vidimo kakva su dešavanja na drugim mestima.** U Rusiji na primer, koja je sada izuzetno bogata, a koja ima ogromne viškove dolara, a imaće ih i dalje. To su sve potencijalni ulagači i mi treba da iskoristimo izvanredne odnose koje imamo sa te dve zemlje. Jer, ulazak u EU će biti izuzetno težak i gorak, pogotovo što se tiče novih uslova koji će nam stalno biti postavljani, između ostalog i zbog toga što je vrlo nerešeno i pitanje granica naše države. To će sigurno biti jedna od najvećih prepreka.

Mislite li da granice još uvek nisu definisane?

Jedan od najvažnijih uslova za pristupanje EU je da država ima dobrosusedske odnose sa zemljama sa kojima se graniči i da nema teritorijalne sporove. Samo je stvar trenutka, kada će nam se za pregovaračkim stolom postaviti pitanje o tome da li mi treba da imamo dobrosusedske odnose sa Kosovom ili ne. Isto tako, pitanje koje se može postaviti je i, nazovimo to i reorganizacijom ove sada već značajno sužene Srbije, a to je, da li će nam sada otepeti i Vojvodinu i Rašku oblast. To je sve još na jako dugačkom štapu, tako da se ja u potpunosti slažem sa onim što je rekao gospodin Cobel, nemački ambasador, a to je da Srbija može da se nada priključenju u sledećih 20, pa možda čak i 25 godina. On smatra da će Srbiji biti potrebne bar dve decenije za to, a ja tome dodajem samo činjenicu da se Srbija menja iz godine u godinu, ali isto tako se i EU menja. Tako da mi ne znamo kako će EU izgledati za pet, 15 ili 25 godina. Da li će ona biti proširena, da li će uopšte da postoji, koje zemlje će da joj pristupe, koje da iz nje istupe, da li će biti snažnija nego što je sada, ili će biti samo jedna ljuštura sa vrlo malo sadržaja. Jer, kao

što smo već pomenuli, sve se menja i ono što je EU danas nije ono što je bila pre 10 godina, i potpuno je drugačija od onoga što je bila pre 20 godina. Ta druga strana se jako često zaboravlja. Da li će za pet, 10, 20 godina EU i dalje biti toliko primamljiva za nas? Da li će i tada ona biti dovoljno primamljiva za one zemlje, koje su sada članice, da u njoj i ostanu? To mi ne znamo! A to je ona druga strana jednačine, koja se sada ne postavlja u razgovorima, jer se smatra da ono što danas postoji, postojeće i sutra, samo snažnijim intenzitetom. Što nije tačno.

Spomenuli ste mogućnost odvajanja Vojvodine od Srbije. Da li mislite da je to izvesno?

Da, spomenuo sam to, ali samo kao teoretsku mogućnost. Da li će EU tražiti teritorijalno preuređenje unutrašnjih odnosa, a koje može uključivati i pitanje odvajanja Vojvodine i Raške? Ne kažem da će to biti, ali kažem da postoji mogućnost i jednog takvog zahteva.

U tom slučaju, to bi onda mogla biti još jedna prepreka koja će produžiti put ka priključenju, zar ne?

To se nikad ne zna pouzdano, jer ako EU hoće da prihvati neku zemlju, onda ona nađe načina da ubrza postupak, kao što je to bio slučaj sa pristupanjem Slovačke. Pregovori su počeli tri godine posle Češke, a zajedno su primljene obe države. To je bio ubrzani postupak. Ali postoji i usporeni postupak. Kada su Španija i Portugalija ulazile u EU, iako je bio cilj da se one prihvate do određenog datuma, ušle su tek dve godine posle toga. Dakle, sve je moguće. EU ima diskreciono pravo da bira koga će, kada i kakvog da primi u svoje članstvo. Objektivnih kriterijuma, koji mogu da se stave na papir, nema. Postoje kriterijumi iz Kopenhagena, koji su stari skoro 20 godina (potiču iz 1991. godine) i koji su jasni, ali prilično otvoreni. Tamo se kaže da zemlja mora da ima tržišnu privredu, koja može da izdrži konkurenciju, da ima demokratsko državno uređenje, dobrosusedske odnose ... Ali, šta to konkretno znači? Šta to posebno znači u našem slučaju? Na primer, Kipar je imao teritorijalni spor sa Turskom, ali je ipak ušao u EU, kao „skraćeni“ Kipar. Ali, to ne znači da će EU to i ponoviti. Sada mnogi smatraju da je to bila greška i da je kao takvu ne treba ponoviti, jer svaka zemlja unutar EU može

da blokira pregovore i prekine pristupanje u bilo kom trenutku. Ne zaboravimo da je Francuska bila prva zemlja, članica EU koja je priznala nezavisno Kosovo, tako da oni mogu da traže da i Srbija podrži tu odluku pre bilo kakvih ozbiljnih razgovora. Tako da mislim da je ta priča o pridruživanju još na jako, jako dugačkom štapu.

Znači, bilo kako bilo, na nama je da naučimo da živimo sa njima ili bez njih. Suštinski, bitno je ekonomski ojačati zemlju. Možda je u tome ključ? Da smo mi finansijski jača država, da li bismo bili i poželjnija potencijalna članica EU?

Moguće, ali da smo mi stabilnija i ekonomski jača država, pitanje je da li bismo mi tada uopšte i želeli da uđemo u EU? Jer, na primer, Švajcarska je i stabilna, i finansijski i privredno veoma snažna država, isto tako i Norveška, pa one ipak ne žele članstvo. Tako da društveno-politička, parlamentarna, ekonomska i finansijska stabilnost, za članstvo u EU nije neophodna, ali je poželjna. Ne može da šteti.

Kad ne može da šteti, koji su onda razlozi zbog kojih Švajcarska ne želi da pristupi EU?

Zato što bi to Švajcarskoj bitno šteti. Ne samo zbog toga što bi Švajcarska kao najbogatija članica bila i najveći neto doprinosilac budžetu EU, nego i zbog specifičnosti parlamentarne demokratije i načina komunikacije državnih organa sa stanovništvom. Naime, u Švajcarskoj, narod se vrlo često pita za mišljenje. Svakih nekoliko meseci, za određena pitanja, ide se na nacionalni referendum. Na taj način, političari i parlament imaju jednu neposrednu komunikaciju sa narodom. Oni ih pitaju da li, na primer, žele da prodavnice rade jedan sat duže četvrtkom uveče? A što se tiče EU, zakone donosi Evropska komisija, koja je, u stvari, jedna stručna služba koja nije izabrana, nego je tu postavljena. Ona donosi pravila koja moraju da se primenjuju u svih 27 zemalja, a da se narod ništa ne pita. Takav način funkcionisanja države je za Švajcarce neprihvatljiv i zbog toga se oni već decenijama na referendumima izjašnjavaju protiv pristupanja EU. Sada postoji određena procedura sa Savetom ministara za odlučivanje u okviru odlučivanja Evropskog parlamenta i mnogo je bolje nego što je bilo ranije, ali i dalje nema neposrednog kontakta sa narodom. Ovom prilikom ne želim da

Ulaganje „Fiat-a“ u „Zastavu“

(Samo da se ne desi da Srbija više uloži u „Fiat“ nego što će „Fiat“ uložiti u „Zastavu“)

Kada govorimo o aktuelnim dešavanjima u Zastavi, jedna stvar se obećavala pre izbora, druga stvar je ono što se govori posle izbora, treće je ono što će biti potpisano, a četvrto je ono što će od svega toga biti i ostvareno. Važno je samo da budemo realni i po pitanju toga kolika su ulaganja države u ceo taj proces? Samo da ne bude na kraju da Srbija više uloži u Fiat, nego što Fiat uloži u Srbiju. Ništa se o tome još ne zna, to su sve još samo priče, a koliko su bile jeftine ili ne, ostaje da vidimo.

donosim sud o tome da li je viši ili niži nivo demokratije u Švajcarskoj ili u Evropskoj uniji, samo iznosim činjenice da u EU odluke donosi Evropska komisija i implementira ih u sve države članice, dok u Švajcarskoj o tome odlučuju glasači.

Da li je to onda demokratija u EU demokratski deficit u svom najboljem obliku?

Mnogi smatraju da u EU postoji demokratski deficit i da su Evropske integracije u stvari jedan projekat elite koji se sprovodi bez obzira na mišljenje naroda. Jer, kada elita koja se nalazi na vlastodržačkim položajima, nešto odluči, onda to i sprovede. Ako u nekoj zemlji mora da se ide na referendum i ako rezultat referenduma bude negativan, onda se ide na nove referendume, dok ne dobiju pozitivan rezultat. Ili, prosto, naprave drugu vrstu sporazuma, koja ne mora da ide na referendum i onda opet istu stvar uspeju da proguraju iza leđa narodu, kao što je to, na primer, bilo u većini slučajeva po pitanju uvođenja evra koji nigde, osim u Irskoj nije išao na nacionalni referendum, a i tamo je propao.

Da li je onda, u stvari, rešenje u EU ili ne? Da li onda jedna finansijski stabilna i potpuno demokratski orijentisana država, može da egzistira (uslovno rečeno) sama za sebe, nezavisno od toga da li je članica ili nije?

Može. Može, ali treba da ima jedan poseban trgovinski sporazum sa EU, kao što to imaju Švajcarska i Norveška.

Zar ne bi to onda za Srbiju bilo najbolje rešenje u ovom trenutku?

E, a šta je najbolje rešenje? Ono što je najbolje za vas, možda nije najbolje za nekog drugog. Ipak, narod treba da se pita, jer do

sada se jako puno narodu obećavalo, o tome koliko pomoći je stiglo i šta smo sve dobili, te cifre su veoma visoke. Ali, ako pitate narod na ulici, u prodavnici, da li su videli i jedan evro od tih nekoliko milijardi koje su stigle, oni će vam reći da nisu. Jedino što oni vide je da nas ta EU stalno za nešto pritiska, da nešto zahteva već godinama, a nastaviće i dalje.

Koliko je, po Vašem mišljenju, Srbija zaista atraktivna za strane investitore?

Trenutno je izuzetno nepovoljna klima za investiranje, pre svega zbog snažnog dinara. Jer, oni koji investiraju, žele da maksimalno iskoriste sve prednosti tog tržišta. Na primer, jedna od velikih prednosti je i relativno jeftina radna snaga, ali zbog trenutnog kursa dinara, radna snaga postaje izuzetno skupa. Skupa radna snaga bi bila izuzetno dobra i pozitivna stvar kada bi ta skupoća bila nadoknađena jednom izuzetnom produktivnošću. Ali, koliko mi je poznato, to nije slučaj kod nas. Ili, recimo inovacije. Kada bismo izmislili neki novi lek, tehniku, elektroniku koja se traži i tada bi visoka cena radne snage bila opravdana. Ali, ni toga nema, a dinar je skup. Troškovi su veoma visoki i oni ne mogu da se amortizuju, odnosno smanje zbog klizajućeg, ili devalviranog kursa dinara. Znači, to je ono što odbija potencijalne investitore. A političari i analitičari, ili ne znaju, ili beže od jedne velike tegobe koja nas čeka za dve godine, a to je **demografska katastrofa u Evropi**. Što znači da će, negde od 2010. godine, veoma veliki broj zaposlenih otići u penziju. To je ona „baby boom“ generacija. Zbog toga će u celoj zapadnoj Evropi nastati jedna velika „**demografska rupa**“. Što znači da danas, u proseku, njih

četvoro rade i uplaćuju u penzijski fond za jednog penzionera. Od 2010. to će se bitno promeniti, tako da će na svaka dva zaposlena, postojati jedan penzioner. Takvi negativni demografski trendovi se događaju i u Srbiji i niko o tome ne razmišlja. Ako se oslobodi protok radne snage, tako da ljudi mogu da putuju i rade po EU, nova generacija građana Srbije koja sada stasava će dobiti šansu za zaposlenje u EU. Naime, **u EU će tada nastati višak radnih mesta, a manjak ljudi** koji će moći da ih popune. Tada će ljudi iz istočne Evrope biti u mnogo boljoj poziciji, jer će oni koji žele da rade i zarade dobiti svoju šansu. Malo ko o tome razmišlja. U proizvodnji, Srbija ne može mnogo šta da ponudi, ali može da ponudi ono što Evropu zanima, a to su usluge. Saobraćajne usluge, putevi, železnice, naravno uz značajno obnavljanje postojeće i izgradnju nove infrastrukture. Zatim, intelektualne usluge, obrazovne usluge, ulaganje u obrazovanje inženjera, analitičara ..., jer će ulaganje u materijalnu proizvodnju prvenstveno biti u Kini. Ali, veliki novac ne leži u materijalnoj proizvodnji. Novac se zarađuje u dizajnu, istraživanju, u kreiranju, izradi prototipova i prodaji svega toga onome ko će to da proizvodi. Zato **naša šansa leži u obrazovanju mladih kadrova** za ovakve profesije.

I za kraj, da zaključimo. Šta mislite da bi Srbija trebalo da uradi da bi podstakla veći priliv inostranog kapitala?

Ima nekoliko stvari koje bismo mogli svrstati u kratkoročne i dugoročne ciljeve. U što kraćem roku, obavezno sniziti kurs dinara, da li uz pomoć tonućeg kursa dinara, ili devalvacije, a u srednjem i dužem roku investirati u obrazovanje kadrova. Ali, ipak ključ je u geografskom položaju, gde pre svega mislim na saobraćaj, ali i na poljoprivrednu proizvodnju. Pogotovo za one koji mogu da se obavežu da će u dužem roku ulagati u nju. Mislim da je jedan od mogućih i snažnih partnera Kina, koja pritom i ne uslovlja saradnju na onaj način, na koji to radi EU. Pri tom, naravno, ne smatram da treba da skrenemo sa evropskog puta, ali uvek treba da imamo u rezervi veoma dobre i snažne partnere. Jer, ako je EU naša jedina mogućnost, onda sebe izlažemo mogućnostima ucena. <<<

Razgovarala: mr Mirjana Maksimović